

Rasismus bílého boha

Reakce na článek Tomáše Profanta (2020): Rasismus v rozvoji a v rozvojové spolupráci. Mezinárodní vztahy / Czech Journal of International Relations, Vol. 55, No. 1, s. 21–40, <doi:10.32422/mv.1611>.

TOMÁŠ RYŠKA

University of Economics Prague/CEMS, Prague, Czech Republic

E-mail: t.ryska@seznam.cz

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3974-1597>

Racism of a White God

DOI: <<https://doi.org/10.32422/mv/cjir.1714>>.

Článek „Rasismus v rozvoji a v rozvojové spolupráci“ (Profant 2020) představuje českým a slovenským čtenářům důležité téma, které na poli zdejších rozvojových studií prozatím překvapivě nebylo zpracováno. Po více než dvaceti letech, v průběhu kterých jsem se zabýval problematikou mezinárodního rozvoje a humanitarismu z pozice akademické, aktivistické nebo konzultantské, považuji téma rasismu pro rozvojový sektor za jedno z nejdůležitějších. I proto článek Tomáše Profanta vítám.

Vliv rasismu na praxi rozvojových iniciativ, kterým byli a jsou vystavováni místní lidé v různých částech světa, představoval běžnou součást projevů a debat, jichž jsem se účastnil ať již v rámci UNPFII v New Yorku, v rámci pracovní skupiny UNWGIP v Ženevě nebo jinde. Zkušenosti lidí z různých kontinentů si byly blízké jako vejce vejci (přestože se mohly odehrát v odlišných geografických lokalitách a obdobích). Praxe projektů v severním Thajsku a Laosu, jež jsem studoval prostřednictvím každodenních životů rozvojových pracovníků i příjemců jejich pomoci, byla těmto zkušenostem stejně tak blízká. Pochopil jsem, že se nejedná o ojedinělé incidenty nebo individuální selhání, ale o vlastnost mezinárodního rozvoje.

„Koncept ‚bílý bůh‘“ není metaforou nějaké institucionalizované formy náboženství. Jedná se spíše o širší pojem, kterým chci vyjádřit komplexní směs kapitálem řízeného trhu, západních hodnot s křesťanskými kořeny, společně s imaginacemi a sny, které tvoří nástroje k vládnutí nad lidskými životy. „*[K]oncept také poukazuje na nositele těchto hodnot a myšlení, na západní rozvojové organizace,*“ napsal jsem inspirován etnografickým výzkumem rozvojových projektů v horách severního Thajska a Laosu (Ryška 2012: 109).

Na následujících řádcích nabídnu několik příkladů rasismu, s nimiž jsem se setkal při výzkumu rozvojových projektů pro děti etnických minorit organizovaných zahraničními křesťanskými organizacemi v Thajsku a rozvojového programu v horách severního Laosu, při kterém došlo k rozsáhlým přesunům horských etnik do nížin. Tyto příklady vsazují do kategorií, ve kterých rasismus v rozvoji rámuje Tomáš Profant. „*Třemi základními formami jsou diskurzivní, systémová a každodenní,*“ píše (Profant 2020: 5).

ROZVOJOVÝ DISKURZ KŘESŤANSKÝCH ORGANIZACÍ V THAJSKU

V následující části se zaměřím na první z těchto forem rasismu, na rozvojový diskurz. Budu při tom čerpat z výzkumu projektů organizovaných křesťanskými rozvojovými organizacemi v severním Thajsku. Přestože se o nich mnoho neví a jejich aktivity unikají pozornosti nejen širší veřejnosti, ale i výzkumu, náboženské rozvojové organizace (FBDO)

dnes v mezinárodním rozvoji hrají klíčovou roli a těší se výjimečné důvěře donorů. Význam náboženských organizací prozrazuje důvěra, kterou jim delegují některé západní vlády. Například britská vláda přislíbila zdvojnásobit částku přidělenou FBDO prostřednictvím tzv. Bílé knihy (DFID 2009). Během administrativy prezidenta Georga W. Bushe se finanční podpora křesťanským organizacím působícím mimo území USA zdvojnásobila z 10,5 % v roce 2001 na 19,9 % v roce 2005 (Rick 2009). McDuie-Ra a Rees (2010) popisují rozvoj založený na víře jako vertikální proces (*top-down process*), v němž hrají ústřední roli mezinárodní finanční instituce jako Světová banka.

Toto nové spojení rozvoje s náboženstvím propagují populární světové celebrity. Podporou různých křesťanských projektů jako školy a sirotčince přesvědčují další dárcy a nadace, aby je následovaly. Význam celebrit pro FBDO ukázal například Bono, zpěvák U2. Bonův pozdrav biskupovi z Canterbury byl zveřejněn jako součást zprávy Světové banky: „*Doufám, že všichni na této konferenci Víry a Rozvoje [Faith and Development Conference] vědí, jak důležitou roli musí církev hrát. Ohromilo mě, co se stalo ve Spojených státech s nejkonzervativnějšími denominacemi. Poslouchaly, učily se, a když se spící obr probudil, opravdu se pustily do práce. Zajímají se o HIV/AIDS, o nerovnosti. Církev má šanci představit se nové generaci skeptiků v jiném světle tím, že přijme otázku chudoby za největší morální výzvu dneška*“ (Marshall – Keough 2005: xiii).

Většina zahraničních rozvojových projektů v horách severního Thajska je organizovaná a financovaná křesťanskými organizacemi z USA a Evropy. Nejedna zahraniční rozvojový pracovník v Chiang Rai zmiňoval přípravný kurz, který absolvoval před příjezdem do Thajska. Jeden ze světově proslulých výcvikových kurzů pro křesťanské rozvojové pracovníky poskytuje organizace Youth With A Mission (YWAM). V průběhu přípravného tréninku seznamují publikace YWAM studující s konceptem „Okno 10/40“ a s ideologií přetrvávající duchovní a náboženské války. Termín „Okno 10/40“ symbolizuje geografické území s největší nekřesťanskou populací na světě. Tato oblast se rozkládá od desátého do čtyřicátého stupně severně od rovníku a rozpíná se od severní Afriky až po Čínu.

„*Proč se potřebují oddaní křesťané zaměřit na Okno 10/40? Protože to je útočiště Satana. Lidé žijící v Okně 10/40 trpí nejen hladu a nižší kvalitou života ve srovnání se zbytkem lidstva, ale byla jim také odeprána transformující, život dávající, společenství měnící síla evangelia. [P]ečlivé pozorování Okna 10/40 naznačuje, že Satan svými silami vytvořil teritoriální pevnost, aby tak omezil šíření evangelia na tomto území. V tomto desetiletí musíme výrazně zvýšit naše úsilí, abychom se dostali k těm, kteří žijí v okně 10/40. Máme-li být věrni Písmu a poslušni Kristovu mandátu, [...] máme-li dát všem národům skutečnou příležitost zažít lásku, pravdu a spasitelnou sílu Ježíše Krista, musíme se dostat do samotného jádra nezasažených – okna 10/40,*“ píše Bush (1995: 15).

Vybavení specifickým vnímáním světa a osvědčenými postupy, dlouhodobě úspěšné projekty křesťanských organizací v severním Thajsku následují shodnou strategii – domovy pro děti z hor společně se školním vzděláním. V rámci těchto rozvojových aktivit jsou děti v raném věku odebírány z rodin, zbaveny vědění a jazyka svých rodičů, vychovávány dle křesťanských hodnot. Zatímco se vlády Kanady, Austrálie a Nového Zélandu za křesťanské rozvojové programy formou rezidenčních škol pro děti nativních obyvatel omluvily a nabídly odškodnění, stejný design dnes představuje jednu z nejpobulárnějších strategií křesťanských rozvojových organizací. Jak ukazuje můj dlouhodobý výzkum mezi Akhay, kteří v těchto institucích vyrůstali, myšlení a hodnoty, jež jim byly vštípeny, nepřináší absolventům spokojené životy v moderní thajské společnosti, ale spíše chudobu, rozvrat rodinných vztahů a problémy s identitou. Tedy podobné důsledky, kterým čelí přeživší křesťanského rozvoje z Kanady, Austrálie a Nového Zélandu.

Kolonialismus a otroctví byly založeny na produkci rasistického myšlení, které zobrazovalo Afričany jako „divochy“ a vyzývalo „bílé spasitele“, aby je civilizovali. Mezi koloniální „civilizační misí“ a „humanitární intervencí“ rozvoje zůstává příliš mnoho

podobností. Zatímco produkce rasistických myšlenek a praktik pokračuje, pokračuje také exploatace místních zdrojů. „*Státem schvalované nebo nezákonné vytváření a zneužívání zvýšené hrozby předčasného úmrtí určité skupiny obyvatel,*“ definuje rasismus Gilmore (2007: 28).

„*Základním prvkem kontinuity rasistického civilizačního diskurzu z koloniálního období je duální rozdělení subjektů a objektů diskurzu. Z civilizovaných se stali rozvinutí a z barbarů rozvíjející se. Objektem diskurzu ovšem již nejsou (jen) lidé, ale jsou jimi (i) geografické jednotky,*“ píše Profant (2020: 26). Pro křesťanské rozvojové pracovníky z Chiang Rai byl svět rozdělen na prostor světla a temna. Zatímco temno je naplněno chudobou a utrpením, světlo představuje bezpečí, blahobyť a prosperitu pod ochranou Pána. Boj s chudobou a rozvoj tak znamená cestu z temna na světlo, zavření vlastního myšlení výměnou za víru bílého muže. Vědění, jazyk, zvyky, filozofie či historie domorodých lidí, coby dílo Satana, jsou nejen bezcenné, ale jsou dokonce příčinou chudoby a utrpení. V diskurzu křesťanských rozvojových organizací má hodnota myšlení lidí z hor v hierarchii vědění zcela jasné místo.

V průběhu let jsem si uvědomil, že rozvojový průmysl je založen na této rasistické hierarchii vědění. „*Přenos znalostí prostřednictvím školení, nástrojů, senzibilizace a manuálů z globálního severu na globální jih, z městských na venkovské, ze starých na mladé, spočívá na rasistických předpokladech živených sexismem, ageismem, třídou, náboženstvím a národností,*“ píše Crewe (2017).

Přestože východiska a přístupy napříč rozvojovým sektorem mohou být různá, příklad technologie rotačního zemědělství ukazuje, že i sekulární organizace přichází s vlastními hodnotami, představami, metodologiemi a strategiemi, jejichž delegovaná hodnota zaujímá v hierarchii vědění privilegovanou pozici. Technologie rotačního zemědělství, kterou lidé z hor úspěšně praktikovali po generace, byla koncem šedesátých let označena mezinárodními experty za neefektivní, neudržitelnou a nešetrnou pro životní prostředí. Po desítkách let výzkumu dnes víme, že „*swidden agriculture*“ je do hor severního Thajska vhodná a efektivní metoda. Nicméně, společným úsilím státu a rozvojových organizací již byla eradikována (Forsyth – Walker 2008; IKAP 2006).

Tato rasistická hierarchie hodnoty vědění, jako Bourdieho doxa, je jakousi „*tichou tradicí*“ rozvoje – samozřejmá a nikdo o ní nemluví (Bourdieu 1977: 170). „*Znamé rčení, vědění je moc, vždy neplatí. Stává se, že moc nabízí falešné zdání moudrosti,*“ připomíná Crewe (2017).

INSTITUCIONÁLNÍ RASISMUS A RASOVÁ KAŽDODENNOST ROZVOJOVÝCH ORGANIZACÍ V LAOSU

V této části nabídnou příklad každodenní formy rasismu v rozvoji prostřednictvím kauzy sexuálního zneužívání akhaských dívek a žen, které čelily dvě zahraniční organizace v Laosu. Chvíle, kdy rozvojové instituce vzdorují skandálu a jejich důvěryhodnost je v ohrožení, nabízí příležitost sledovat projevy rasismu v praxi krizového managementu par excellence. „*Drobné rasistické akty běžného života nie sú náhodné, ale sú v každodennom rasizme konceptualizované ako súčasť širšieho vzorca správania, ktorý im dáva zmysel. Rasizmus potom nie je (len) diskurzom alebo štruktúrou, ale je aj konkrétnou praxou, ktorú vykonávajú konkrétni aktéri,*“ píše Profant (2020: 26).

V průběhu výzkumu v severním Laosu mezi lety 2001–2009 jsem pozoroval několik vesnických komunit, které byly přesunuty z těžko dostupných horských oblastí do nížiny a podél hlavních silnic distriktu Muang Long (Ryška 2006). Na tomto, místní vládou podporovaném rozvojovém programu, který měl zvýšit kvalitu života lidí z hor a zamezit produkci opia, se přímo anebo nepřímo podílela řada multilaterálních, bilaterálních a nevládních organizací (Baird 2007). Výsledky programu byly katastrofické – mortalita v některých vesnicích dosahovala první rok po přesunu až 40 %, společně s nedostatečným přístupem k jídlu, bez naděje na lepší budoucnost. Ve vesnici, kde jsem v roce 2003 pobýval, byla

úmrtnost natolik drastická, že se v některých dnech pohřbívalo i více lidí najednou. Mezi oběti patřili zejména malé děti a starci. „*Charles Alton, konzultant rozvojového programu OSN [UN Development Programme] v roce 2004 uvedl, že lidé z hor, kteří jsou stěhováni do nových vesnic, nepostrádají pouze rýží, ale také čelí nemocem – malárii, střevním problémům a parazitům –, kterým byli vysoko v horách vystaveni pouze zřídka. Mezinárodní NGO zaznamenala míru mortality mezi těmito lidmi téměř čtyřikrát vyšší než je národní průměr,*“ napsal *The Economist* (2005).

V roce 2006 jsem natočil hodiny výpovědí Akhaů zachycující rozsáhlá svědectví o sexuálnímu zneužívání místních dívek pracovníky zahraničních rozvojových organizací. Tyto nahrávky daly vzniknout kauze, která se řešila na úrovni evropských vlád a OSN a kterou autoři knihy *The Indigenous World* zařadili mezi nejvýznamnější události roku 2007 (IWGIA 2007). Na nahrávkách pořízených s vesničany a akhaskými zaměstnanci zahraničních rozvojových organizací v jazyce Akha, horalé identifikují dvě významné rozvojové organizace – norskou křesťanskou organizaci Norwegian Church Aid (NCA) a francouzskou Action Contre La Fame (ACF).

„[...] obvinění, pořízená za použití natočených svědectví Akhaů, přiměla NCA k šetření. Přestože byla nestrannost vyšetřovatelů zpochybněna, jelikož hlavní vyšetřovatel byl dřívějším zaměstnancem NCA, došli vyšetřovatelé k závěru, že ti, kteří pracovali pro NCA nebo k ní byli přidružení, skutečně žádali vesničany, aby jim poskytli mladé ženy na sex. Vyšetřovatelé se však překvapivě pokusili bagatelizovat význam výše zmíněných obvinění tvrzením, že jednání rozvojových pracovníků bylo v souladu s akhaskou kulturou a že žalobci dostatečně neporozuměli sociálním zvykům Akhaů v Laosu. Antropolog Eisel Mazard nicméně ukázal, že vyšetřovatelé ignorovali etické otázky. Zároveň vyšetřovatele tvrdě kritizoval za bagatelizaci významu mocenských vztahů mezi domorodými lidmi a cizími pracovníky nevládních organizací,“ uvedl Baird (2007: 363). Vedle nestrannosti vyšetřovatelů poukazovali výzkumní pracovníci působící v oblasti na pochybnou metodologii vyšetřování (například Baird 2007; Mazard 2006, 2007).

Celé „vyšetřování“ ACF spočívalo v návštěvě deseti vesnic během deseti dnů terénní práce v období dešťů; vyšetřování NCA trvalo jedenáct dní. Příloha ke zprávě ACF uvádí, že „reportérka“ strávila v každé vesnici jen několik hodin, setkala se s vesnickými autoritami a pokusila se získat některé vesnické ženy a dospívající dívky pro sérii rozhovorů. Tyto rozhovory na extrémně citlivá témata (sexuální aktivity s mocnými lidmi, včetně prostitutek, nátlaku a znásilnění) byly vedeny etnický a kulturně cizí vyšetřovatelkou, Francouzskou Isabelle Devaux. Rozhovory byly provedeny prostřednictvím dvou překladatelů – nejprve z jazyka Akha do jazyka Lao, poté z Lao do francouzštiny (Association Batik International 2006). Podobně tak vyšetřovatelé NCA, australský antropolog Chris Lyttleton a norská pracovnice Save the Children Kristin Ingebrigtsen, nemluvili jazykem Akha a museli komunikovat prostřednictvím tlumočnicků. Ani jedna ze zpráv neposkytla informace o tom, jak byli vybráni respondenti, jak byla zajištěna jejich bezpečnost nebo jak byly rozhovory zaznamenány a jak se záznamy vyšetřovatelé naloží.

Přesto obě zprávy uvádí informace o rozsáhlém zneužívání: „*V každé vesnici, kde byly vedeny rozhovory, bylo potvrzeno, že zaměstnanci nevládních organizací občas požadují partnerky na sex. To se lišilo mezi vesnicemi od jednou za několik měsíců po 2–3krát za měsíc, někdy více...*“ (Lyttleton – Ingebrigtsen 2006). Použitá metodologie a antropologická analýza umožnily autorům zprávy interpretovat tato a mnohá další zjištění způsobem, který umožnil organizacím prohlásit, že obvinění byla falešná a rozvojoví pracovníci jednali v souladu s místní kulturou.

Zpráva ACF prezentuje podobná zjištění, pouze je prezentuje v jiném kontextu a s jinými definicemi klíčových pojmů. „Sexuální zneužívání“ je například definováno jako něco, co se děje pouze 14letým (a mladším dětem), nikoliv 15letým; a neověřený předpoklad vyšetřovacího týmu ACF (který je jednoduše deklarován), že všechna obvinění sexuálního zneužívání se týkají „mladých žen“ ve věku 15 let a starších (Association Batik

International 2006). Tyto dvě definice by sami o sobě stačily k „prokázání“, že nedošlo k žádnému pohlavnímu zneužívání, bez potřeby jakéhokoli vyšetřování. „*Toto kruhové uvážování je podobné přístupu autorů zprávy NCA, kteří se snažili prokázat, že jednání rozvojových pracovníků, při kterém žádají sex s vesnickými dívkami, je v souladu s akhaskou kulturou,*“ kritizoval zprávu ACF Mazard (2007: 2).

„*Nezjistili jsme žádné oběti zneužívání, pokud se nerozhodneme označit celý jejich sexuální systém za násilný,*“ uvádí autoři zprávy NCA. Zatímco v antropologické studii z roku 2004 popisuje australský antropolog Chris Lyttleton situaci v akhaských vesnicích jako „*widespread coercion and prostitution in Akhaland*“, ve zprávě pro NCA o dva roky později shledal „*nátlak*“ na dívky jako nepravděpodobný (Lyttleton 2004). „*Na základě antropologického posouzení toho, co může být mezi akhaskými teenagery považováno za ‚normální‘ randění, je kategorie ‚normálního chování‘ rozšířena tak, aby zahrnovala i vztahy nezletilých dívek s cizími rozvojovými pracovníky, kteří platili místním mladým mužům za to, aby donutili dospívající ženy k sexu s cizincem. [...] Ochota obviněných smazat tato svědectví a jen tak je nahradit jakýmsi antropologickým náčrtem toho, co ‚je‘ akhaská kultura (prostřednictvím zobecnování vytvořených cizinci), je pozoruhodným rysem tohoto skandálu,*“ píše Mazard (2007: 8).

Dne 26. ledna 2007 uspořádala organizace NCA setkání v laoském hlavním městě Vientianne, kam byly pozvány mezinárodní organizace působící v regionu a ostatní zástupci sektoru mezinárodního rozvoje. Na setkání představilo vedení organizace výsledky vyšetřování: veškerá nařčení byla vyvrácena a žádný zaměstnanec NCA nebyl shledán vinným z pochybení. Plni optimismu vyzvali členové vedení NCA hosty, aby tato falešná obvinění považovali za příležitost k preventivním opatřením, novým směrnicím atd., určitě však ne za příležitost k přiznání nebo omluvě. Svě prohlášení podpořili vysvětlením prostřednictvím argumentu o „*lokální kultuře*“ ze závěrečné zprávy Chrise Lyttletona.

„*Každý rozumný člověk, který si přečte zprávu ACF (stejně jako zprávu NCA), musí dojít k závěru, že potvrzuje stejně ponurou realitu, jako samotná obvinění – přes závoj selektivních definic a metodologických předpokladů, které slouží k ospravedlnění dotyčné obviněné agentury,*“ napsal o meetingu NCA Mazard (2007: 2). Způsob, kterým organizace vyřešily problém, je příkladem rasistické hierarchie, ve které hodnota akhaských žen není s hodnotou žen norských či francouzských rovna. Představa, že by dotyčné organizace vysvětlili norské veřejnosti praktiky, při kterých by akhaští rozvojoví pracovníci žádali sex s chudými norskými dívkami ve vesnicích, kde by pracovali na projektu, odkazem na předmanželský sex, který je v Norsku běžnou součástí místní kultury, je absurdní.

„*Nechme stranou pochybnou antropologii ustanovující ‚normálnost‘ takového jednání. [...] Bohatství a mobilita těchto cizinců umožňuje, aby selektivně zneužívali tolerantní prvky kterékoli hostitelské kultury a jakmile to považují za vhodné, okamžitě se vzdali veškeré odpovědnosti vůči stejnému kodexu chování. To je základní kámen kultury bez-trestnosti, která prostupuje rozvojovým průmyslem, založená na nepřiměřené moci, jež drží vyslanci industrializace nad svými ‚hostiteli‘,*“ tvrdí Mazard (2006: 7).

GLOBALNÍ RASISTICKÝ SYSTÉM A ROZVOJOVÁ STUDIA

Byť nepřímo a možná nezáměrně, text Tomáše Profanta nám připomíná, jak velký význam mohou mít specifické tradice oborů na vědění, resp., jak hluboké krizi čelí rozvojová studia. Zdá se, že absence rasismu v analýze rozvoje není problémem pouze v česko-slovenském prostoru, ale i v anglicky psané literatuře (Crewe – Fernando 2006; Sriprakash – Tikly – Walker 2019). Zatímco pro rozvojová studia představuje vztah mezi rasismem a rozvojem spojení, které dosud nebylo reflektováno, antropologie se vyrovnává se svou koloniální historií již bez mála sto let (například Boas 1938; Ferguson 2006).

Nechvalné počátky antropologie ve službách zájmů koloniálních mocností daly vzniknout historickému traumatu, kterého se obor dodnes nezbavil. Uvědomění a přiznání problematické praxe pomohlo vzniknout intenzivnímu epistemickému nástroji sebereflexe,

kterým dnes kriticky promýšlíme nejen spolupráci s koloniálními mocnostmi, působení antropologů ve službách armády, v komerčním sektoru nebo právě v rozvojových projektech. Kritická reflexe vlastní pozice se stala součástí antropologické imaginace a praxe (například Kuřík 2015; Rabinow 1977). Antropologická sebereflexe prohlubuje pozornost vůči rozličným formám nerovnosti a zároveň znejistňuje pozice, ze kterých přemýšlíme a jednáme. Problematické počátky našeho oboru nás naučily věnovat velkou pozornost moci nad reprezentací „druhých“, kterou coby autoři držíme, ale i zodpovědnosti, která se s touto mocí pojí. Rasistickou obhajobu sexuálního zneužívání akhaských dívek Chrise Lyttletona proto vnímám jako individuální selhání antropologa. Naopak způsob, kterým se k problému postavily organizace, je příkladem hniloby usazené v samém nitru systému mezinárodního rozvoje.

K vytvoření lepší budoucnosti je třeba vyrovnovat se s minulostí. Rozvojový sektor ovšem minulost zakrývá. Problémy chudých jsou pro něj problémy současné. Ty nabízí další příležitosti na budoucí projekty, financování, práci. „*The upbeat mood of a bureaucrat in the development industry is easily understood: every problem, in principle, offers the prospect of a new proposal, and new funding, to solve it,*“ píše Mazard v souvislosti s kauzou sexuálního zneužívání (2007). Rozvojové projekty tak mohou být vnímány jako dobročinné intervence ve prospěch chudých, místo toho, aby se pozornost upřela například směrem k politikám reparací. Vymýcení bílého privilegia z rozvojového sektoru musí předcházet kritická reflexe nepohodlné historie. Způsob, kterým systém rozdává karty, nedává této výzvě valnou naději.

Literatura

- Association Batik International (2006): *Counter-Inquiry on the accusations involving ACF within the programs implemented in the Muang Long District (Laos)*. Action Contre La Faim.
- Baird, Ian G. (2007): Laos. Pages 356–365. In: *The Indigenous World 2007*. International Work Group for Indigenous Affairs (IWGIA), Copenhagen, Denmark.
- Boas, Franz (1938): *The Mind of Primitive Man*. New York, NY: Macmillan.
- Bourdieu, Pierre (1977): *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bush, Luis (1995): *Praying Through the 100 Gateway Cities*. Edmonds: YWAM Publishing.
- Crewe, Emma – Fernando, Priyanthi (2006): The elephant in the room: racism in representations, relationships and rituals. *Progress in Development Studies*. Thousand Oaks: SAGE.
- Crewe, Emma (2017): *Racism in international development encounters*. Emma Crewe Blog. Dostupné z: <<https://emmacrewe.com/blog/racism-international-development-encounters>>.
- DFID (2009): *White Paper Eliminating World Poverty: Building our common future*. UKAid.
- Ferguson, James (2006): *Global Shadows: Africa in the Neoliberal World Order*. Durham: Duke University Press Books.
- Forsyth, Tim – Walker, Andrew (2008): *Forest Guardians, Forest Destroyers: The Politics of Environmental Knowledge in Northern Thailand*. Chiang Mai: Silkworm Books.
- Gilmore, Ruth Wilson (2007): *Golden gulag: Prisons, surplus, crisis, and opposition in globalizing California*. Berkeley, CA: University of California Press.
- IKAP (2006): *Pga k'nyau Knowledge on Rotational Farming in Northern Thailand*. Swiss Agency for Development and Cooperation.
- IWGIA (2007): *The Indigenous World 2007*. International Work Group for Indigenous Affairs.
- Kuřík, Bob (2015): Křišťál Latinské Ameriky: z punkového klubu k epistemologické involuci. In: Ondřej Horák-Hlucháč – Tomáš Profant (eds.): *Mimo Sever a Jih. Rozumět globálním nerovnostem a rozmanitostí*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, s. 243–266.
- Lyttleton, Chris (2004): *Watermelons, Bars and Trucks: Dangerous Intersections in NW Laos*. Bangkok: Rockefeller Foundation.
- Lyttleton, Chris – Ingebrigtsen, Kristian (2006): *Investigation of alleged sexual exploitation and abuse of Akha girls and women by Norwegian Church Aid (NCA) in Laos*. NORAD.
- Marshall, Katherine – Keough, Lucas (2005): *Finding Global Balance: Common Ground Between the Worlds of Development and Faith*. The World Bank, Washington DC.
- Mazard, Eisel (2006): *Observations on an aid-worker sex scandal in Laos: A brief analysis of the Norwegian Church Aid report on allegations of rape and sexual misconduct by their staff in Muang Long district*. Dostupné z: <http://www.akha.org/content/sexualabuse/onerebuttaltothenoradreport.pdf>.
- Mazard, Eisel (2007): *Sex and Celibacy in the Poverty Industry: An analysis of a persistent misconduct scandal in Northern Laos involving the development agencies Action Contre la Faim and Norwegian Church Aid*. Dostupné z: <<http://www.akha.org/content/sexualabuse/sexandcelibacyinthepovertyindustry.pdf>>.

- McDuie-Ra, Duncan – Rees, John A. (2010): Religious actors, civil society, and the development agenda: the dynamics of inclusion and exclusion. *Journal of International Development*, 22(1), s. 2–36.
- Profant, Tomáš (2020): Rasismus v rozvoji a v rozvojové spolupráci. *Mezinárodní vztahy / Czech Journal of International Relations*, Vol. 55, No. 1, s. 21–40.
- Rabinow, Paul (1977): *Reflections on Fieldwork in Morocco*. Berkeley: University of California Press.
- Rick, James (2009): *Handle With Care: Engaging with faith-based organisations in development*. Oxford: INTRAC Oxbridge Court, Osney Mead.
- Ryška, Tomáš (2012): *Enterprising Faith: Ethnography of Faith-Based Development in Contemporary Thailand*. Prague: Charles University.
- Sriprakash, Aratih – Tikly, Leon – Walker, Sharon (2019): The erasures of racism in education and international development: re-reading the global learning crisis. *Compare: Journal of Comparative and International Education*.
- The Economist (2005): *Vicious triangle: An opium ban is a mixed blessing*. Aug 13th 2005. Dostupné z: <<https://www.economist.com/asia/2005/08/11/vicious-triangle>>.

Note

The author would like to thank Jeff Schonberg for inspiration and Bob Kuřík for his comments to the previous version of this paper.

AUTHOR BIOGRAPHY

Tomáš Ryška is a social anthropologist. He is an assistant professor at the Department of Strategy, the University of Economics Prague and at CEMS, where he specializes in the complex interrelations between design, ethnography, and strategy. His research focuses on humanitarianism and international development. He has written a doctoral thesis titled *Enterprising Faith: Ethnography of Faith-Based Development in Contemporary Thailand* at the University of California – Berkeley. He firmly believes in the tradition of ethnographic research.